

A KOMÁROMI VIZAHALÁSZAT A XVI. SZÁZADBAN.

Irta : DR. TAKÁTS SÁNDOR.

— Első közlemény. —

Komárom vidékét árterületek, nádas-zsombékos laposok, füzesek, kihalt folyómedrek és mocsarak alkotják. Mély fekvésű síkság lévén, a folyóvizek századokon át kényük-kedvük szerint csapongtak át rajta, s medrüket, folyásukat szeszélyük szerint változtatták. A Duna, Vág, Nyitra, Zsitva, Dudvág, Csalló¹⁾, Csiliz, Császa stb. számtalan élő eret, holt posványt, tavat, mocsarat, lápot, libhányt és dzsindzsárt alkottak, s a mai Csallóközön keresztül-kasul járván, egy, a maga nemében páratlan szigetcsoportot képeztek, mely csak 4--5 századdal ezelőtt lett egységes területté. E vízben, füben és fában gazdag terület, tömérdek hal, vad és madár boldog otthona volt századokon át. Ugy látszott hát, hogy maga a természet is arra alkotta, hogy a beköltöző magyarság itt zavartalanul folytathassa ősi életmódját s kedvencz foglalatosságait. Mert e vidék nemcsak az életfentartást tette könnyűvé, hanem bőségesen gondoskodott arról is, hogy szerencsés lakói az ellenségtől is védve legyenek.

E vidék lakossága tehát ősidőktől halászatból, madarászatból és vadászatból élt. A magyar halászat kezdetét és fejlődését, virágzását és hanyatlását Komárom vidékén lehet legjobban tanulmányoznunk, mert itt vergődött legnagyobb jelentőségre, s itt találjuk legtöbb emlékét. A komáromi halász ősi eszközei még ma sem veszttek ki mind a használatból; a fentöt most is úgy használja, mint ősidőben; a harcsát most is kutyfogatóval fogja, mint egykor ősei az alsó Volga és Kuma vizein. A piszkás nomád élete, sátora szakasztott mása az ázsiai jurtáknak s azok életmódjának. Itt találkozunk legelőször a Tanya (Thona) ősrégi névvel, s a helynevek közt már az Árpádok korában virágzó községeként szerepelnek Keszegfalva, Halas, Harcsás, Gadócz stb. A családnevek között is gyakori a hal és halászati eszközök után felvett név. Nemcsak Komárom jegyzőkönyveiben, hanem Zsigmond okirataiban is

¹⁾ Ma már nem létezik, de a XIV. században még megvolt. Tőle kapta a sziget a Csallóköz nevet.

találkozunk a Posár, Halász, Csukás, Vizay, Csik, Gadócz, Kárász, Keszeg stb. nemesi családnevekkel.

Mivel a lakosság tulnyomó része halászból élt, s mivel a földesuraknak, egyházaknak és királyi birtokosoknak legfőbb jövedelmük a hal volt, természetes, hogy e tekintetben Komárom vidékének nem volt szabad szűkölködnie. Hála a természetnek! volt itt víz elég, s benne annyi hal, hogy a halgazdagság szinte meséssé vált.

Az a rengeteg sok folyó, ér, tó és mocsár, melyet árpádkori okirataink Komárom vidékén felsorolnak szinte tévuttra vezetett historikusainkat. A „*piscina*“ és „*piscatoria loca*“ egyoldalú magyarázatából ugyanis azt következtették, hogy a halastavak rengetegje borította e vidéket. Herman Ottó helyesen jegyzi meg, hogy a *piscina* tulajdonképpen nem is halastavat, hanem vejszét jelent. Ezek az elnevezések azonban nem jogosítanak fel bennünket arra, hogy Herman Ottóval a halastavak sokaságában való hitet egyszerűen képzelődésnek vagy téves magyarázat eredményének mondjuk. Mert hát okiratokkal bizonyíthatjuk azt is, hogy a *piscina* alatt halastavat is értettek. IV. Bélának a komáromi várbirtokra vonatkozó nagy privilegiuma egymaga számos ilyen esetet említ. Különben még a XVI. századbeli *urbarium*oknak alább ismertetett adatai is annyi halastavat és halászó helyet említenek Komárom vidékén, hogy semmiképpen sem lehet merő képzelődésnek mondanunk Pesty Frigyes és Ortvay hitét a halastavak sokaságában.

I.

A Habsburgok idejében a királyi tulajdont képező komáromi várbirtok elzálogosítása, egyes részeinek eladományozása mind gyakoribb lesz. A kincstár üres lévén, a vár építésének és javításának költségeit valamint a várőrség zsoldját rendszeren a várparancsnokok fizették. Az ezrekre rugó tartozások fejében aztán a komáromi várbirtokot kapták. Senki sem veheti nekik rossz néven, ha első sorban arra törekedtek, hogy minél előbb behozzák a kiadott tőkét, s a veszélyes időkben minél hamarabb biztosítsák magukat. Zavaros és szomorú idők voltak ezek! Még saját véreink legelőkelőbbjeit is a mérhetetlen önzés és kapzsiság jellemezte, annál inkább a komáromi várbirtok idegen tulajdonosait és embereit. A dúlás és jogfosztogatás napirenden volt s a szegény nép hiába állt elő szent királyaitól nyert privilegiumaival, hiába kértél és könyörgésekkel, a német várparancsnokok és a német őrség főlei siketek az ilyenek iránt. Kiméletlenek, bosszuállók és pénzsovárok majdnem kivétel nélkül. Szembeszállnak ők nemcsak a szegény jobággal, hanem még az esztergomi érsekkel is, s ha el nem vitathatják annak világos jogait, erőszakhoz nyulnak. Félézred év alatt nem állott elő

Komárom vidéke annyi panasszal, mint e másfél század alatt. Az országgyűléseknek szinte állandó rovatai lesznek a komáromi sérelmek s a kanczelláriához és kamarához csomó számra jönnek a panaszok a várparancsnokok és a várőrség erőszakoskodásai ellen.

E szomorú viszonyok között a halászoknak volt még legtűrhetőbb állapotuk. A Duna mindkét ága szabaddá lőn, s a vizeken bizonyos halmennyiség beszolgáltatása mellett szabadon halászhattak. A török hódítások terjedésével azonban az ő sorsuk is rosszabbra fordult. A vizeken való halászás kezdett veszélyessé lenni; ott pedig, hol nem kellett az ellenségtől tartaniok, boldog-boldogtalan halászott. Az ide kirendelt temérdek naszádos katona ugyanis éjjel-nappal halászott; fizetését úgy sem igen kapta, tehát halászott és kereskedett. Esztergom elfoglalása után az ottani elárvelt lakosságot is Komáromba telepítették, s az új jövevények nagy része halász ember lévén, itt folytatta mesterségét.¹⁾ Tehát ezek is nehezítették a komáromiak megélhetését. De jöttek újabb és nagyobb bajok is. A vár ágyúzása, a naszádosok lövöldözései, lár-mája és evezőcsapásai elijesztették a halakat a város alól, úgyhogy a halászok kénytelenek voltak messzebb vizekre menni. Az is baj volt, hogy a várparancsnokoknak mind a halakra, mind madarakra meg volt elővételi joguk.²⁾ Kiválasztották hát a zsákmányból a legjobbat, s annyit adtak érte, mint a legsilányabbakért szokás. Minthogy a Dunában fogott nemesebb halak *egynegyede* a várbirtokot illette, a várparancsnokok illetve a burggrafok³⁾ a vízből egy negyed részt levágattak s a hal többi részét a halász nyakán hagyták. Ha pedig silány halakat mutattak be, a köteles negyedrészt pénzben követelték.

1533-ban behozzák Komáromba a vámot, a kikötési díjat és az átkelési pénzt. Újabb csapás volt ez a halkereskedésre, s újabb zsarolási eszköz az udvarbíró és várparancsnok kezében, a halászáttal s a halkereskedéssel foglalkozók ellen. Bámulva olvassuk a sérelmek között, hogy a katonák egy terhelt hajótól 50—60 tallért követeltek, hogy 500 frt áru halból 40 frt árut és egy nagy vizát elvittek; egy bárkából a 100 legszebbet a várparancsnok, 25-öt a viceparancsnok számára ragadták el, s a ki az ilyen eljárás ellen tiltakozott, azt a katonák lehúzták és elverték. A harminczad s másféle adó megfizetése persze csak ezután következett. Így aztán nem csoda, ha a királyi harminczados

1) 1546. febr. 23-án engedtetett meg nekik keserves könyörgések után a komáromi vizeken való halászat.

2) „General Gedechnis an die Vischer und Vögeljäger umb Comorn.“ A komáromi burggrafok számára.

3) A gazdasági ügyek intézője, később provisor, azaz udvarbíró volt a neve.

azt írja, hogy a várparancsnokoknak *háromszor* annyi a jövedelmük, mint a királynak.

A halászokra nézve az sem volt előnyös, hogy az udvar majdnem kizárólag Komárom vidékéről fedezte balszükségletét. Egy-egy sikertelenebb halászat alkalmával ugyanis nem bírtak a kívánalmaknak megfelelni. A császári udvarbírák ilyenkor aztán a szomszédközségek halászeitől szerezték be a szükségletet; persze nem oly módon, hogy a halászok meg lettek volna elégedve. A *gútaiak* és *naszvadiak* részesültek legtöbbször az ilyen szerencsében vagyis inkább szerencsétlenségben. A gútai és naszvadi halászat az esztergomi érsekség tulajdona volt; a lakosok maguk készítették a vízafogó czégekét s a hal *egyharmadát* az érseknek kellett beszolgáltatniok. Ezenkívül minden eladott víza után az érseknek vagy tisztjének, valamint a plébánosnak is külön 12—12 denárt kellett fizetniök. Szokás volt az is, hogy a ki a halat tőlük megvette, minden víza után egy font borsot adott, melynek $\frac{2}{3}$ -a a lakóké, $\frac{1}{3}$ -a az érseké volt.

Ezen kötelezettségeiknek elegendő tévén, nem háborgatták őket mindaddig, míg a komáromi vár udvarbírája, Syk Mihály, bele nem avatkozott ügyeikbe. Csakhamar arra kényszerítette őket, hogy a fogott vizákat neki szolgáltatassák át. A király pedig felmentette őket az érseknek járó hal beszolgáltatása alól, azon feltétel alatt, hogy hal helyett hetenkint 6 forintot fizetnek az érsek udvarbírájának. Ugyanigy mentette fel a naszvadiakat is heti 5 frt fizetése mellett. Természetes, hogy sem a gútaiak, sem a naszvadiak nem tudták e nagy összeget megfizetni, annál kevésbbé, minthogy a komáromi udvarbírónak beszolgáltatott halak árára néha évekig kellett várniok. S mi történik most? A király időről-időre felmenti őket, „a szegény elnyomorodott lakókat“ az érseknek fizetendő összeg alól, az udvar számára beszolgáltatott halakat pedig kifizetteti az érsek udvarbírájával! Ezt az eredeti eljárást különösen Rudolf szerette gyakorolni. 1578-ban a gútiak 61 vizát szállítottak Bécsbe, fizetést azonban nem kaptak. E helyett a magyar kamara utasított, hogy Zeleméry Lászlóval, az érsekség udvarbírájával fizettesse ki a gútaiak követelését. 1579-ben a gútaiak és naszvadiak 62 vizát (300 frt értékben). szállítottak Bécsbe. „Méltányosnak látszik — írja Rudolf Zelemérynek — hogy ennek fejében kielégítsék őket!“ Ezt a kielégítést persze ismét az érsekségre bízta.¹⁾

De térjünk vissza a várbirtok udvarbíráinak zaklatásaira és erőszakoskodásaira. Ezek ellen a gútaiak 1551. jun. 26-án magánál Ferdinándnál kerestek orvoslást. Panaszlevelükben vádolják Syk Mihályt, a komáromi vár udvarbíráját, hogy kénye-kedve szerint bánik földeikkel,

¹⁾ Ez adatok, valamint a fentebbiek és a következők is: a csász. és kir. közös pénzügyminisztérium levéltárában találhatók.

rétéikkel és vizafogóikkal, holott örök idő óta ők azoknak egyedül tulajdonosai. Állításukat oklevelekkel is bizonyítják; de Syk nem törődik se kiváltságaikkal, se könyörgéseikkel.¹⁾ A király meghallgatván panaszukat, július 9-én felkérlette privilegiumaikat, s miután kellőleg átvizsgálták azokat, utasította a komáromi bургgráfot, hogy ne háborgassa őket jogaikban.

Az *ekecsieket*, kiknek régi czimerében hal diszeleg s kiket a legügyesebb *vizaczégeverőknek* tartottak, szintén háborgatta a bургgráf, s bár 1548. okt. 7-én megtiltotta ezt neki Ferdinánd,²⁾ azontul is megkivánta jogtalan követeléseinek teljesítését. Erre aztán Ekecs is felküldötte kiváltságlevelleit s 1550. ápril 13-án és 1551. május 12-én újra megparancsolta a király a bургgráfnak, hogy az ekecsieket a vizafogó verésén kívül semmire sem kényszeritheti.³⁾

A várkormány ellen legtöbb és legsúlyosabb panaszaik a *komáromi* halászoknak voltak. A hallatlan zaklatások és igazságtalanságok ellen ők is a királynál kerestek védelmet, de többszörös könyörgésük daczára csak 1562-ben kaptak sérelmeikre orvoslást. Ez évben két rendeletet bocsátott ki Ferdinánd a komáromi halászok ügyében. Az első Frankfurtban kelt november 27-én, a másik Preisgauban Freyburg mellett december 28-án.⁴⁾ Mindakettő a felhozott sérelmekkel foglalkozik s véglegesen meghatározza a várkormány és a halászok, valamint a többi komáromi lakosok közötti viszonyt, a halászok és más czéhek kötelezettségeit s a várgrófok kötelelességeit. E fölötté fontos határozat, melyet az urbáriumba is felvettek, némi változtatással közel másfél századon át irányadóul szolgált a két fél között.

Azon kezdi, hogy a komáromi váruradalomban egész éven át tömérdek nemes halat fognak.⁵⁾ A nemes halak közé sorolja a vizát, kecségét, tokót és söreget, valamint az ugynevezett vágó tokot, azaz a vizahal egyes fajait. A két Dunában fogott nemes halak *negyedrésze* a várbirtokot illeti. Ha azonban a várbirtokuk nincs szüksége halra, a köteles negyedrészt *pénzben* kell beszolgáltatni. Ő felsége várgrófjának és a várparancsnoknak meg van ajoguk az *elővásárlásra* s a halászok csak akkor adhatják el zsákmányukat másoknak, ha a várkormánynak, illetve a *királyi udvartartásnak* nincsen halra szüksége.

1) U. o. Gedenkbücher 1551.

2) Rendelete Syk Mihályhoz u. o.

3) Ugy a gutaiak, mint az ekecsiek védelmében nagy buzgóságot fejtett ki Oláh Miklós.

4) U. o. és az országos levéltárban az 1592. urbáriumban. „Abschied zwischen dem Burggraven und der Gmain zu Comorn.

5) „Bei dieser Herrschaft Comorn übers ganze Jahr eine grosse mennig Edles Visch gefangen werden“ stb,

Ez az a jog, mely ellen a halászok legjobban küzdöttek, ez, mely a várgrófok kezében a leghatalmasabb fegyver volt a szegény halásznép ellenében. De hát hiába kérték és könyörögtek ennek az igazságtalan követelésnek eltörléséért, Ferdinánd nemcsak meghagyta, hanem meg is erősítette, így kívánván azt konyhájának szükséglete.

Említettük, hogy a Komáromba rendelt hadi nép s főleg a naszádosok nagyban üzték a halászatot. Arról azonban hallani sem akartak, hogy a halászok és a többi polgárok terheiben ők is részesüljenek. A fentebbi királyi határozat azonban szigorúan meghagyja, hogy a halászzal foglalkozó, halkereskedést űző naszádosok és hadi népek ezen túl kötelesek a fogott halakat a várgrófnak bemutatni s mindama terheket viselni, melyeket a többi polgárok.¹⁾ Megtiltja a rendelet a várgrófnak, hogy az egyes hálnak, például vizának egynegyedét levágassák; nem a hálnak, hanem árának negyedét szabad követelniök. Ami halat fognak, azt a halászok két *dézmálója*, kiket ők *dékánoknak* hívnak, köteles a várgrófnak bejelenteni, még pedig hiven, elhallgatás nélkül. Ami a köteles negyeden felül az udvar számára szükséges, azt méltányos áron megveszik, a többi bárhol szabadon eladható. A vevő a halásznak a vételár mellett, minden viza után egy font borsot is köteles volt adni. Ha a várgrófnak, illetve az udvarnak nem volt szüksége halra s a halászok a köteles negyedrészt pénzben szolgáltatták be, minden viza után $\frac{1}{4}$ font borsot is kellett adniok.

Régi szokás volt, hogy a halászok két *dézmálója*, a kik a halászokra vigyáztak s a fogott halak számát a várban egész éven át bejelentették, az udvar számára vásárolt vizát, tokot vagy vágótokot (Nester) egy vagy két napig, élve, kötélén a vízben tartották, mert így frissebben megmaradtak, mint a bárkában. A király e szokásra vonatkozólag azt rendelte, hogy a halászok és *dézmálók* az udvari halat három nap és három éjen tul nem kötelesek a vízben őrizni. Ez időn tul a várgrófnak kötelessége a halak életbentartása és gondozása s az alattvalókat sem kényszerítheti, hogy esetleg a várgróf halait is őrizzék. Azt is meghagyta a várgrófnak, hogy a halászsoktól a levágott vizák után ne követelje az ugynevezett «Hausenknöpf»-öket és más részeket; legfőlebb csak annyit követelhet, a mennyi házi szükségleteire elegendő, de ezt is meg kell fizetnie.

Mivel a várgróf nem egyszer erővel kényszerítette a halászsokat, hogy az ellenség közelsége miatt fölötte veszélyes vizeken is halásszanak, a király meghagyja neki, hogy a *szőnyi*, *neszmélyi* és *tatvi* vize-

¹⁾ E resol. tió n kívül a naszádosok külön rendeletet kaptak: „Bevelch das die Nasadisten zu Comorn die Viesch anzeigen sollen“. E rendeletben említi Ferdinánd, hogy a királyi vizeken a naszádosok fogják a *legjobb* halakat,

ken, melyek a török kezében vannak, egyetlen halászzsal se merjen akaratuk ellenére halásztatni.

Szól ezután a királyi határozat a *komáromi szekeresekről* is. Ezeknek intézménye ugyanis szoros összefüggésben volt a halászzsal. A *bécsi* és a *külföldi udvarok* számára szerzett halat ugyanis a szekeresek szállították a kirendelt helyre. A komáromi szekeresek ez időben már királyilag megerősített czéhet képeztek. Foglalkozásuk nem a földművelés volt, mint manapság, hanem egyesegyedül a fuvarozás. Ők szállították a halat *Bécsbe, Prágába, Frankfurtba, Lengyelország fővárosába, Párisba*; ők vitték a török, német és magyar követeket; az ő szekereiken jártak a várparancsnokok, várgrófok és ispánok, ha hivatalos küldetésük volt. Minden utjokért meghatározott fizetésük járt. Egy bécsi fuvarért 5 magyar forint és 20 dénár, vagy 4 forint és 1 mérő zab járt; ha hosszabb utat tettek, a fizetésre nézve előre megegyeztek. Ezenkívül fel voltak mentve minden adózás és őrség alól. „Die Kutchy von Comorn — mondja a királyi határozat — sindt aller Gaben und Wacht frey, allain müssen sy jederzeit, was Ihr Mayest. zu ihren gebührenden Heil von Vieschen gefelt, nach *Wien* führen, darfür gibt man ihnen von einer Fuhr fünf Gulden und zwanzig Pfennig Hungrisch. Und müssen den Diener so man mit den Vieschen schicket wieder herab führen. Ebenfals müssen in andern Ihr Majest. Sachen, als mit Führung der Botschaften, der Ambtleut zu Comorn und dergleichen sich gebrauchen lassen“! ¹⁾

Mikor pedig a kaszálás idején Komárom többi lakóival együtt 2 napig ők is ingyen szolgálatot tettek a várbirtokban, mint a többinek nekik is egy kupa só járt. ²⁾

A várgrófok ismervén a szekeresek kötelezettségeit, magán ügyeikben is felhasználták őket; s ha jó szóval nem akartak engedelmeskedni, erővel kényszerítették őket szolgálattételre. E visszaéléseknek azzal akart véget vetni Ferdinánd, hogy a várgrófnak meghagyta, miszerint magánügyekben csak kölcsönös megegyezés és megalkuvás esetén vehetik igénybe a szekereseket.

A terjedelmes határozat utolsó pontjában inti a király a várgróftól és Komárom lakóit, hogy a kölcsönös bosszantásokat, czivódásokat és engedetlenséget hagyják abba. A város lakói tartsák kötelességüknek az ő felsége részéről oda rendelt várgróftól, mint törvényes felsőbbiséget elismerni, tisztelni, s neki e határozat alapján mindenben engedelmeskedni.

¹⁾ Ferdinand az 1562-i rendeletben azt ajánlja a várgrófnak, hogy alkudozzék a szekeresekkel, hát ha sikerül őket rávenni, hogy olcsóbbért szállítsák a halat Bécsbe.

²⁾ A várgrófok ezt az ősi szokást is beszüntették, de Ferdinánd 1562-ben visszaállította.

Mondanunk sem kell, hogy e királyi határozat, mely alól a furfangos várgrófok ezer kibuvót találhattak és találtak, sehogy sem elégitette ki a komáromiakat. Már maga az utolsó pont, — hogy t. i. a várgrófot, (a ki tulajdonképen csak az udvar ispánja volt) tartoznak felebbvalójuknak tekinteni — nyílt megtagadása vala a város régi privilegiumainak. Egészen új és fölülte kellemetlen teher volt a várgrófoknak engedélyezett *elővásárlási* jog. Ilyenről a komáromi halászok azelőtt sohasem hallottak. Ellenkezett az ősrégi czéhszabályokkal, a naszádosoknak és a hadi népnek megadott halászati engedély. Törvénytelen volt a köteles negyed résznek a Duna egész vonalára való kiterjesztése is; mert a régi *szabados* halászat — legalább a nemesebb halakra — ezzel teljesen megszűnt.

Hogy az új királyi határozat magával a halászczeh levelével is ellenkezésben állott, azt könnyen kimutathatjuk.

Komárom halászsa — írja Herman Ottó fölülte érdekes és szép művében — a császári szabadalmat, mint a czéh alapját 1696-ban nyerte! Ez az állítás megfelel ugyan a valóságnak, de hozzá kell tennünk, hogy a Lipót megerősítette artikulusokról már I. Ferdinánd király azt mondja, hogy *fölülte régiek*, azaz a komáromi halászok czéhszabályai a lehető legrégebbek közül való ¹⁾

A Lipót által megerősített czéhlevél miseszolgáltatás, zászlófelállítás stb. kötelezettségével kezdődik. Ugy az „*öreg halász*“, mint a „*koczás*“ szombaton este köteles volt a vizekről megtérni, hogy a vasárnapot megülje. Csak ha vihar, vagy más baj érte, igazolták elmaradását, egyébként az öreg halász 2 frt, a koczás 1 frt büntetést fizetett. Újévkor

¹⁾ Hogy miért erősítette meg épen Lipót, azt is könnyen meg lehet magyaráznunk. Lipót uralkodása alatt Hoffkirchen volt jó ideig a Komáromi várparancsnok. E zsarnoki természetű, szívtelen katona égbekiáltó igazságtalanságokat követett el a komáromi lakosságon. A város az ő összes elődei alatt nem szenvedett annyit, mint az ő várkormányzósága idején. Elülte a protestánsokat, börtönbe vetette a város bíróját és nótáriusát, jogokat fosztogatott, erőszakoskodott mindenütt, ahol csak lehetett. Súlyos kezeit még a czéhekre is rátette, s ha leveleik nem voltak rendben, elkobozta azokat s a mestereket érzékenyen megbüntette. A nehéz időkben elnyomorodott iparosok sietve mentek Bécsbe, s nagy áldozatok árán újra megerősítették czéhleveleiket. A *csizmadiák*, kik Mátyás korabeli artikulusokkal éltek, 1699-ben erősítették meg czéhlevelüket, jóllehet 1497-ben, 1569-ben, 1600-ban és 1655-ben már kiadták azokat királyaink. Az *aranyművesek* 1529-ből való levelüket, a *német suszterok*, a *serfözök* újabb artikulusaikat erősítették meg. A *síjjártók*, a „*kájblisok*“ (1675), a *zubboncsa* czéh (1675), a *szabók* (1686) és a *halászok* szintén Lipót uralkodása alatt íratkák át régi czéhlevelüket. Már csak azért is megtették ezt, mivel a Bethlen-féle felkelés idején, Komárom elpusztításakor a legtöbb oklevelük előgett. Némely czéh megelégedett azzal is, hogy Hoffkirchennek lefizette a taksát, s így legalább megkímélte a bécsi ut költségeit. Azért diszeleg némely czéhlevelén a Hoffkirchen név.

történt a főczéhmaster és a czéhmaster választása, akik az artikulusokra esküt tettek. Ha valakit rajtacsíptek, hogy a «*rekesztés*»-ben halászott, 4 frt birságot fizetett, nagyobb kihágás esetén pedig eltiltatott a «*szabados halászat*tól.» Ha egy helyen több halász találkozott, a *tanyavelés* sora azon volt, aki legelőször érkezett. Az illető ilyenkor feltűzte *őrfáját*, s csak mikor hálóját beszedte, akkor vette le ismét. Amint ez megtörtént, a következőnek legott ki kellett vetnie hálóját, mert késedelem esetén 50 pénz birságot fizetett. A ki a czéhnek nem volt tagja és mégis halászott, attól a halat elvették. A *Dunán* — mondja az egyik artikulus — a *halászat szabados*; de ha a czéhbeli, az uraság vizében akar halászni, azt előre be kell jelentenie; a *köteles halból* pedig (viza, tok és sőreg) a negyedrészt az uraságnak kell beszolgáltatnia. Aki ezt elmulasztja, kidobatik a czéhből. Ez utóbbi ponthoz némi magyarázatot kell fűznünk.

Akik halászatunk multjával foglalkoztak, a régi okiratokban gyakran találkozhattak a «köteles hal» elnevezéssel. A köteles szó azonban mindannyit félrevezette; mert ezalatt nem az uraságoknak járó köteles részt kell értenünk, hanem azokat a nagy és nemes halakat, melyeknek fogásához kötélre volt szükség! A komáromi halászoknak csakis az ilyenek után kellett a negyedrészt beszolgáltatniok. Csuka, potyka, csik, keszeg, kárász stb. nem tartozott ezek közé, sőt még a harcsa sem.¹⁾ A komáromi urbéri szabályzat a *vízút*, *tokot* és *sőreget* mondja *köteles halaknak*. A várgrófok azonban, valószínűleg Ferdinánd kívánságára, a *kecségét* és *vágótokot* is azon halak közé sorolták, melyekből az uraságot *negyedrészt* illeti, de erről a XVII. századbeli urbariumok már mitsem tudnak.²⁾

A komáromi halászok czéhszabályai és Komárom különféle kiváltságai, a várgrófok eljárásával s a Ferdinánd által 1562-ben kiadott királyi határozattal ellenkezően, a surlódások tovább is napirenden maradtak. Bár a török hódítások terjedésével a halászható vizek száma napról-napra kevesbedett, az udvar, a várkormányzóság és a várgrófság szükséglete napról-napra növekedett. S mivel az elővásárlás joga az

¹⁾ Pedig halászaink akárhányszor fogtak 9 láb hosszú, több mázsa súlyu harcsát. Dehát a harcsának s a közönséges halaknak nem volt ez időben értékük. Oláh Miklós szerint 1000 darabot is lehetett egy aranyért venni.

²⁾ Így az 1692-ki urbéri szabályzat ekkép szól a kötél vagy köteles halról: „piscatores ibi degentes unanime iteratis vicibus super conscienciosa relatione et fassione ferenda admoniti dixerunt, posse obvenire ad rationem domini terrestris pro quarta parte ex captura magnorum piscium, kötél hal vocatorum, uti sunt husones, tok et sőregh in territorio hujus oppidi et Almasiensi nec non Neszmélyiensi existente, unum annum alteri in sublevamen accipiendo 500 flr. Ex pecunia kötél pinz idest a singulo husone per 1 et a duobus tok vel sőregh aeque 1 flr. persolendo obvenire possunt 100 flr.” Eredetije az Orsz. Levéltárban.

övék volt, jó és olcsó halhoz csak ők és ismerőseik juthattak. Megtörtént aztán, hogy a mesével határos halgazdagság hírében álló Komárom hal nélkül szűkölködött és «a közönségnek kiáltása, panasza szüntelenül jött az három státusbeli biráknak fülekben»; a cseh mestereket pedig börtönbe vetették, ha a komáromi piaczon nem volt elegendő hal.

Nem sokkal jobban álltak a *gutai*, *naszvadai* és *izsai* halászok. Bár Bécsbe felküldött privilégiumaikat rendben találták, s Ferdinánd igazságot szolgáltatott nekik, a várgróf újra kezdte zaklatásait. Most már az esztergomi érsek is beleavatkozik övéinek ügyébe, a tábla elé idézte az idegen nemzetiségű várgrófot, commissiót küld ki mind a két fél, de nem sokra mennek. Az 1550-ben megkezdett viszály még 1560-ban is tartott, sőt ez évben újabb commissió kiküldetése vált szükségessé.

A jó gutaiak látván, hogy mások semmibe sem veszik jogaikat, ők sem igen respektálták másokét. 1560-ban nagyot gondoltak magukban; hajóikra ültek, elmentek az Ekecs mellett elterülő kis királyi *erdőbe* (melynek fáit a királyi *vizafogók verésére* használták), kivágták azt, s a fát szépen elvitték, hogy saját czégéik veréséhez használják. A szegény ekecsiek aztán arra ébredtek, hogy az őrizetükre bízott erdő eltűnt, elvitték a gutaiak! ¹⁾

Hasonló jelenetek abban a korban nem voltak épen ritkák. Mikor a komáromi vám jövedelmezőségének híre ment, egyes urak a kereskedők s a komáromi vámosok nem kis rémületére Almásnál, Gutánál, Sabotnál, Naszvadnál is állítottak fel vámot, Salm gróf, Báthory András és Mérey Mihály meg közvetlen Komárom közelében emeltek vámsorompót. Képzeltetjük már most a szegény kereskedők sorsát! ²⁾ Nem is vehető nekik rossz néven, hogy annyi sikerült furfanggal szedték rá a kapzsi vámosokat.

II.

A komáromi várbirtok a mohácsi vész után Ferdinánd kezébe kerülván, 1528-ban minden jogaival együtt, 9710 frtnyi tartozás fejében Katzianer Jánosnak, a később oly szerencsétlen véget ért hadvezérnek adta. Ennek daczára igen csekély jövedelme volt a várbirtokból; mert a török nagy részét elpusztította. Katzianer tehát maga kérte felmentését. Ez megtörténvén, 1535-ben Hartitsch Detrich kapja meg 14897 frtnyi követelése fejében. Az új birtokos kötelezte magát, hogy a komáromi vár megerősítésére 2000 forintot fog költeni, s hogy az alattvalókat

¹⁾ Kamarai levelezések az Orsz. Levéltárban. 1560.

²⁾ Kamarai levelezések az Országos Levéltárban, Az alsó-ausztriai kamara ő felségéhez 1562.

nem fogja háborgatni jogaikban. Hartitsch egész haláláig birta Komáromot. Megtörtént ugyan, hogy Ferdinánd Kerecsényi Zalay János által Majláth Istvánnak ajánlotta örökbirtokul, ha Szapolyaitól elpártol, s Erdélyt megszerzi, de hát Ferdinánd e tervéből nem lett semmi. 1539-ben meghalt Hartitsch Detrich, a zálogösszeg, mely a komáromi uradalmon feküdt, 18,690 forintba rugott. Ferdinánd nem tudván a zálogösszeget kifizetni, Hartitsch özvegyének és árváinak kezében hagyta az uradalmat. Ezeknek azonban nem igen tetszhetett Ferdinánd királyi kegye, mert 1545-ben maguk kérték, venné vissza tőlük a király az uradalmat, melynek a közeli hadműveletek miatt semmi hasznát sem vehetik. Együttal azt is kérték, hogy a király fizesse ki nekik a háború okozta 7000 forintnyi kárukat. Ferdinánd megígérte nekik, hogy kifizeti a 20,000 forintnyi zálogösszeget, s míg ez megtörténhetik, 5%-ot fog nekik fizetni. A fizetés 1546. január 1-én kezdődik.

Még a Hartitsch család birtoklása idején történt, hogy a naszádosok a komáromi várbirtokhoz tartozó halastavat elfoglalták, s bár Ferdinánd Roggendorf Vilmosnak megírta Komáromba, hogy a halastó a Hartitsch örökösöké, még sem adták vissza, hanem perlekedéshez fogtak. Ugyancsak a naszádosok kezébe kerültek a neszmei, almási és füzei vizek is. A komáromi halászok tehát innét is kiszorultak. Nagy veszteség volt rájuk a dunaujfalusi ősi vizahalászat pusztulása is; a naszádosok hajói miatt ugyanis nem lehetett ott többé halászniok.¹⁾ Ha tekintetbe vesszük azt is, hogy a török közelsége miatt több helyen egyáltalán nem lehetett halászni, könnyen érthetővé lesz, miért fogyott a várbirtok jövedelme halban? A komáromi halászokra nézve az is csapás volt, hogy Ferdinánd 1546. febr. 23-án a török elől Komáromba menekült jövevény halászoknak megengedte a Dunán való szabados halászatot, és felmentette őket az adózástól is.²⁾

Ezek daczára a halászoknak jobb dolguk volt a várbirtok területén, míg azt *magánosok* bírták. Az ellenőrzés nem volt szigorú, a kiváltságok kellő figyelemben részesültek, s ami fő, katonaság nem állott a várbirtok zálogtulajdonosainak rendelkezésére. Annyi hatalmaskodás tehát nem is történhetett mint később, mikor a királyi ház maga kezelte a birtokot, s mikor a várgrófok s várparancsnokok arra törekedtek, hogy a birtok jövedelmét minél inkább fokozzák.

Nem is örültek a komáromiak, mikor a várbirtok kezelését a vár-

¹⁾ Von wegen das man mit den Schefen auf und abfahrt, deshalb wirt kain Hausen und guter Visch nun mehr gefangen. (A burggráf jelentése.)

²⁾ *Salm Miklós* komáromi várparancsnoknak: „praefatis piscatoribus advenis inhabitatorum dicti oppidi nostri Comaromiensis liberam in aquis Danubij piscatum permitttere stb. Közös pénzügyminiszt. levéltára.

grófokra bízák. De hát Ferdinánd megunta az eddigi kezelést, mely az udvarra nézve hátrányosnak látszott. Különben is határozottan arra törekedett, hogy a várbirtok elidegenített részeit visszaszerezze, s hogy a várat saját jövedelméből tartsa fenn.

A várbirtoknak királyi kezelésbe vétele, főleg helytörténeti szempontból fontos. A várgrófok ugyanis az összes bevételekről *pontos jelentéseket* küldtek Bécsbe, s ezek a jelentések mind ránk maradtak Bécsben, a volt *bécsi udvari kamara levéltárában*, mely most a közös pénzügyminisztérium felügyelete alatt áll. Míg tehát a XVI. század első feléből mindössze néhány rendelet szól a várbirtokról, addig a század másik feléből rendszeres jelentések világosítják meg a várbirtok összes viszonyait. E jelentések, jobban mondva számadás-könyvek alapján világos képet adhatunk a komáromi *vízahalászatról* is. Nincs város hazánkban, nincs hely, melynek halászatáról, ilyen pontos jelentések volnának. Sajnos! a várbirtok nem sokáig volt királyi kezelés alatt, s a mint idegen kezekre jut, ismét a régi homály borítja el összes ügyeit.

A komáromi várbirtokot, mint a többi várjóságokat is, nem a várkormányzók, hanem a „*császári várgrófok*“ (burggrav) kezelték. Volt köztük magyar is, az ilyen *az császár udvarbirájának* (provisor) nevezte magát. Alája voltak rendelve a komáromi *vámosok*, s a bogyaiak és az ekecsiek; ez utóbbi két vám, fiókja volt a komárominak. A bogyai és ekecsi vámos egy *perselyt* kapott a komáromtól, abba dobta bele a befolyó pénzt. A perselyt a várgróf jelenlétében minden félévben felnyitották. A komáromi vámosnak minden héten be kellett szolgáltatnia a bevételt. A várgróf alattasa volt az ellenőr (gegenschreiber), az írnok és az ispán. Később, mikor a várkormány az esztergomi érsekség tizedjövedelmét is bérbe vette, a várgróf még néhány íródeákot vett magához. Mivel Komárom vidékének lakossága magyar volt, a német várgrófoknak tolmácsot is kellett maguk mellett tartaniok. Erre már csak azért is szükségük volt, mivel többször kellett a törökkel is érintkezniök.

A várgrófoknak igen sok teendőjük volt; a komáromi várbirtok ugyanis Tata, Visegrád és Buda eleste után mód nélkül megnövekedett. Magában Pestmegyében egész csomó község tartozott a komáromi várbirtokhoz. Ezeknek tartozásait beszedni, a lakosságot az ingyen-munka végzésére a komáromi várba felhajtani nem csekély dolog volt. Szidták is a várgrófot mindenfelé, mint a bokrot, még akkor is, mikor kötelességét teljesítette, hát még mikor hatáskörét túllépve, mások jogaiba avatkozott!

A várgrófoknak évi fizetésök 600 forint volt,¹⁾ akkori időben igen jelentékeny pénz; pedig ehhez még rengeteg mellékjövedelem járult.

¹⁾ 1581-ben már csak havi 40 frt.

Az ispán már csak havi 2 tallért, a tolmács havi 4 frtot, az írnok 1 frtot, az ellenőr havi 10 frtot és 8 frt fapénzt kapott.

A várgrófnak egyik legfontosabb dolga a *halászatra* való felügyelet és az udvarnak halakkal való ellátása volt. Mikor elérkezett a tavaszi, vagy őszi vízafogás ideje, összes embereivel a vízafogókhoz ment, s addig nem távozott, míg a halászatot be nem fejezték. A vizákat, tokokat és kecségeket, vagyis a nemesebb halakat ő szállíttatta Bécsbe, vagy oda, a hol az udvar tartózkodott. A szállítás vagy frissen, jégben szalma között, vagy bárkákban elevenen, vagy besózottan történt. Az utóbbi esetben szétvagdalták a vizákat, s nagy hordókban szekereken vitték Bécsbe, vagy Prágába.¹⁾

III.

A szép alaku *víza*, a halászok öröme és szerencséje, a fejedelmi asztalok legkeresettebb csemegéje, folyóvizeinknek *egykor* legnemesebb és legnagyobb hala, ma már csak az elmúlt szép idők emlékeként szerepel. Fognak ugyan még ma is nagy ritkán egy-két kisebbet, de azokat az óriás vizákat, melyek az előtt folyóinkat népesítették, a hajózás visszaüzte régi otthonába: a tengerbe. Hiába is jönnének fel, a hajók kerekei elüznék őket innét; nem találának már Dunánkban olyan csendes rejtekhelyeket, de még olyan táplálékot sem, mint hajdanta, mikor még csendes vizeinkben volt legkedvesebb tartózkodási helyük.

A csontnélküli, sima bőrű, hatalmas vizának igazi hazája a tenger. De a Dunán keresztül a régi időkben seregesen jöttek nagyobb folyóinkba, s míg Pozsonyig értek vagy 500 mértföldet tettek meg.

¹⁾ A várgrófoknak eme foglalatossága némi félreértésre szolgáltatott alkalmat. Németh János várgróf ugyanis 1568-ban a következő levelet állította ki: „Én, ki vagyok Németh János, római császár ő felsége udvarbirája Komáromban, vallom ezen levelem által, hogy én az naszvadi szegyérről harmadrésze, az ő felsége parancsolatjára Usalyi Péter uramtól 3 vizát vettem el, kit én ő felsége konyhaszükségletére Bécsbe küldöttem. Annak való bizonyoságáért adom Usalyi Péter uramnak ezen pecsétetes leveletem. Továbbá teszek én oly bizonyosságot, minek előtte ide érkeztem, hogy ezen Usalyi Péter uram ő felsége szükségére Bécsbe az gutai és naszvadi szegyérről 6 vizát küldött volt. Actum in Gutta 19. Novembris anno 1568.”

E rövidke irathoz több író helytelen magyarázatot fűzött. Azt következtették ugyanis belőle, hogy az udvar külön császári udvarbirót tartott Komáromban a halak beszerzésére és szállítására. Pedig — mint alább látni fogjuk — Németh János uram komáromi várgróf volt, s mint ilyen járt Gúta vidékén. Herman Ottó is téved, mikor e rendeletről azt következteti, hogy a gutai s naszvadi vizák egyharmada az udvart illette, s hogy a Bécsbe felküldött halakért nem fizettek. A gutai és naszvadi halak harmada az esztergomi érseké volt. Az udvar ott csak vásároltatott s amit vásárolt, azt meg is fizette.

Pozsonynál följebb nem igen mentek, még odáig is ritkán. A vándorlás évenként kétszer történt, tavaszkor és őszi, mikor a téli időszak már közeledőben volt, felszálltak a víz felszínére s téli szállás után néztek. Téli lakásuk a víz fenekén egy-egy mélyedésben vagy gödörben volt. Ilyenkor hiába bocsátották le halászaik hálójukat; nagy ritkaság számba ment, ha egyet fogtak. A mikor a folyók jégpánczéla tavasz felé ropogni kezdett, a viza ismét a magasba szállott; egy-egy jégdarab néha meg is sebezte a vigyázatlant. A mint a tavaszi nap kezdé a vizet átmelegíteni, a vizák hazafelé indultak, de július felé már ismét utban voltak felénk. Vándorlásuk s tartózkodási helyük meghatározta a *fogás* idejét. Tavaszkor és őszi történt ez, mikor a vizek felszínén uszkáltak lomha testükkel.

A viza fogás többféleképen történt. A legrégibb s igazi magyar módja a szegyével, vagy czégével való fogás volt. Oláh Miklós, a ki többször gyönyörködött a komáromi vizahalászok látványos munkájában, így írja le a szegyével való fogást. Novemberben a jégzajlás előtt a Vágban és Dunában egyenközüen karókat vertek. A meder közepén a varsa számára elég tágas nyílást hagytak. A karók közt a halászok ladiából hálót vetettek. Erre a parton ágyuzni vagy lövöldözni kezdtek. A zajra a vizák ijedten hagyták oda rejtekhelyeiket, s vakon rohantak a szegyek felé, hol a halászok könnyen elbántak velök. A fogás eme módját képpen is birjuk. *Marsigli* ugyanis lerajzoltatott egy ilyen szegyét. Így hát téved Herman Ottó, mikor azt írja, hogy a „viza fogó czégének szerkezete — elég kár — nem maradt ránk . . . Kámzsa-hálóval felszerelt czége azért nem lehetett, mert a halat tenger felől, tehát a víz ellenében kellett várnia.” Már pedig a XVI. században ilyenek voltak a szegyek.

A viza fogás második módja a következő volt: mikor a jég repedése és durranása tudtára adta a vizának, hogy elérkezett a felszállás ideje, elhagyta rejtekhelyét s a jég elkotródása után a víz felszínére szállt. A halász ilyenkor szigonyt vágott a vigyázatlan állat husába. Amint a viza megsebesült, megzavarodott s hanyatt feküdt. Ekkor a halászok villámgyorsan mellette termettek, s száján és kopoltyuján keresztül kötelet huztak, s a hajóhoz kötötték; aztán szép csöndesen a partra huzták és karóhoz kötötték.

A viza fogás harmadik módja a hálóba való kerítés volt. Mikor a halak a víz felső rétegeiben tartózkodtak, erős roppant hosszú és nagy lyuku hálóval bekerítették. A háló két vége két hajón volt. A mint a viza a hálóba ütközött, nem vadult meg, s nem is sziczkándozott; mert a háló csiklandozása jól esett neki. A halászok tehát szép csöndesen a part felé eveztek. A fő dolog ilyenkor az volt, hogy zátonyos, gázlós

helyre juthassanak. Mikor a víza észrevétte, hogy nincs elég vize az uszásra, vagy félelem vagy düh fogta el. Akárhányszor megesett, hogy egy órási szökéssel, a száraz partra vetette magát. A mint a halászok gázlóra vagy zátonyra jutottak, óvatosan a halhoz mentek s hasát csiklandozni kezdték. Ez igen jól esett neki s hanyatt dőlt. Erre következett a kötélhuzás száján és kopoltyuján keresztül. Rendkívüli óvatosság és ügyesség kellett ehhez, mert ha a víza dühbe jött, farkának egy csapásával leütötte a halászt. Kezdők s vigyázatlanok meg is járták akárhányszor. Az öreg halász azonban jól tudta, hogyan kell a hal fejét megkapni, s ha ez egyszer kezében volt, a víza tehetetlen dögként engedett magával elbánni.

Ha több víza került a hálóba, a kivontatás lovak segítségével történt. Magukban a szegyekben igen sokszor fejszékkel és furkós botokkal verték agyon a megvadult vizákat.

A víza fölötte kövér, fehér husu hal. Oly kövér, — mondja egy régi író — mint egy hizott disznó.¹⁾ Husa kissé édeses, elkészítve csalogásig hasonló ízű a borjühushoz. Magyarországon és Ausztriában — mondja egy német író — oly kitűnően tudják elkészíteni, hogy a külföldiek is nagy élvezettel eszik. Bécsben a vizahust, írja ugyanő, úgy árulják, mint a mézsárszékekben a többi hust. Az itt kimért vizákat legnagyobbreszt Komáromból hozzák. Ugyaninnét szállítják a külföldi udvarokhoz is jég és szalma között, vagy pedig besózva.²⁾

A vizának nem csak husát, hanem belső részeit is felhasználják. A vizahólyag (gelatine) sokkal ismertebb, mint sem, hogy szólunk kellene róla. A víza ikrája sötétkék színű, nagy szemű. A nagyobbakban két mázsányi (2—3 száz millió szem) is van. A hal súlyának rendszeren egyharmadát az ikra teszi. Néha a Dunában is ívik, de a peték itt elpusztulnak.

A víza nagysága különféle; akad 24 láb hosszú is; súlya — az egyes írók szerint — 12 mázsányi, sőt a tengerben 24 mázsás is akad. A kezeink közt levő teljesen hiteles számadások ilyen nagy vizákról mit sem tudnak. A XVI. században a Komárom vidékén félszázad alatt fogott vizák között a legnagyobb 10½ mázsás volt, de ilyen csak egyetlen egyszer került hálóba; 12 mázsásat sohasem fogtak. A rendes súly 1 és 4½ mázsa között változott; 20—30 fontnál kisebbet sohasem fogtak; de még az ilyen is ritkaság számba ment.

Hasonlóan téves nézetek vannak elterjedve a vizák számáról is. Oláh Miklós, esztergomi érsek leírása szerint egy szegyében ezeret is fogtak! Herman Ottó szerint, mikor a tenger felől megindultak, a Duna

¹⁾ Vohbewahrte Fischgeheimnisse. Nürnberg. 1758.

²⁾ Fischgeheimnisse u. o.

vize megdagadott, oly sokan voltak. A várgrófok hivatalos jelentései azonban egészen másképp szólnak. A vizák ezreiről szó sem lehet! még százakról sem beszélhetni; pedig ugyancsak lelkiismeretesen összeszámolták a fogott halakat. S ha a tizenhatodik században a legjobb és leggazdagabb halászó helyen az összes halászok egy év alatt, néha még másfélszáz vizát sem fogtak, a későbbi századokban, mikor évről-évre fogytak, még kevesebbről lehet szó.

Még egy helyreigazítást a vizákról. Tudós természetrajzírók, aztán a magyar halászat legalaposabb ismerője Herman Ottó, azt írják, hogy a vizák elmaradásának oka a vaskapui rendkívül sebes vízfolyás. A felfelé törekvő vizák ezzel az erős árammal nem tudnak megküzdeni. A komáromi várgrófok jelentései a kérdésnek valószínűbb magyarázatát adják. Ők a XVI. századbeli vizahalászok tapasztalatai alapján azt írják, hogy a viza nem szereti a zajt, a zavargást és lármát. A hol gyakoribb lett a hajózás és láрма, oda többé nem jöttek. Ezért nem fogtak vizát a komáromi Dunában a naszádosok odatelepítése után. Ezek lármája, evezőiknek csapásai egyszersmindenkorra elkergették onnét a vizákat.

A vizának közeli rokonai a *toknak* különféle fajai, ugymint a *sőreg* a *jezettra*¹⁾ a *vágó-tok*²⁾ és a *kecsege*. Az utóbbit kivéve ezek is nagyra nőnek; van 5—6 láb hosszú tok is. A XVI. században a várgrófok jelentései szerint a tok, sőreg és vágó-tok ritkább volt mint a viza. Csak a kecsegét fogták százával; ez a jóízű hal azonban igen kényes, s a bárkában meleg évszakban seregesen pusztult el. A Komárom vizeiben fogott toknak súlya 20—70 font között változott. Mivel kevesebbet fogtak, áruk valamivel magasabb volt, mint a vizáké. A tok fontja rendszeren 5, a vizáé 4 fillér volt.

A vizának és toknak halászata abban az időben igen keresett látványosság vala. Különösen a császári szegyéket és czégéket keresték fel a kíváncsiak tömegesen. Egy-egy ilyen halászaton csupán előkelő vendég 60—70 jelent meg. Volt eset, mikor a király is megtekintette egész családjával együtt. Az esztergomi érsek, több püspök, a szomszéd végvárak kapitányai, főurak, kereskedők s polgárok szintén meg-meg nézték az izgató és érdekes jelenetekben fölötte gazdag halászatot.

Mikor elérkezett a tavaszi vagy őszi fogás ideje, a várgróf megjelent a vizafogónál hivatalnokaival, a szekerekkel és a besózást végző legényekkel. A meghívott halászok már előbb ott voltak hajóikkal és bárkáikkal. A császári vizafogókban ugyanis csak meghívott halászok halászhattak. Fáradságuk díja a zsákmány *egyhetede* volt. A halászat

¹⁾ A ráczok után nevezték el így a magyarok.

²⁾ A német jelentésekben Nester és Nöster név alatt szerepel.

tartama alatt egy pint bor és élelem járt minden embernek. Ha az idő szokatlan meleg volt, hiába lestek a halakra, hiába vetették ki hálójukat, semmit sem fogtak. Ilyenkor néha hetekig kellett várniok a hidegebb időre s az ezzel együtt csakhamar megjelenő vizákra. Ilyen esetekben minden halászmesternek napi 12 dénár, a legényeknek 8 dénár „váró-pénz” járt.

A legjobb császári vizafogó az érsekujvári (vereknyei) Dunán volt Azolt-Királyfölde (ma *Aszód*) mellett. Ide jöttek a híres *gútai* halászok, egy darab fából kivájt hajóikon; a vizák járását legjobban ismerő *komáromiak*, roppant vizahálóiokkal; a kevésbé ügyes, de merész *izsaiak*; a czégek, szegyek verésének mesterei: az *ekecsiek*; no meg aztán a *vásáru tiak*, *naszvadiak* és *nyárasdiak*. Az egy községből valók egy társaságot alkottak és együtt halásztak. Rendesen a *gútaiak* voltak a legszerencsésebbek, az *ekecsiek* a legfurfangosabbak s a vidék valamennyi halász népe között leghíresebb *komáromiak* a legszerencsétlenebbek. Nagy hajóikkal s roppant hálóikkal ugyanis Azoltnál sehogy sem boldogulhattak s volt eset, mikor egyetlen vizát sem fogtak. No de saját vizeiken annál jobban boldogultak.

Nem szabad megfeledkeznünk a rettenthetetlen naszádosokról sem. Ha ellenség volt közel, ha veszélyes vizeken halásztak, vagy ha kalandozó török rablók jártak arra, ezek ágyunaszádai védték a halászó népet. Ha szükséges volt, a halászbalta is megtette a maga dolgát.

A halászat rendesen 10—12 napig, de néha két hónapig is eltartott. A szegyében egy-két viza olykor úgy el tudott bujni, hogy csak hetek múlva csipték meg.

Az élve fogott halakat a két császári haltartóba zárták; a rögtön elszállítandókat pedig bárkákba. Volt két hűtőkamra is, a hova az agyonvert vizákat tették, míg a besózás rájuk került.

Mikor a halászat szünetelt, vig daltól s lármától hangzott a táj. A mulatásban a naszádosok voltak az elsők; ők ugyanis nemcsak a harcban, de a borversenyben is legyőzhetetleneknek tartották magukat.

Ha a halászat véget ért, s jó eredménnyel végződött, vig áldomást csaptak. A várgróf nem egyszer írja, hogy minden borát megitták, mindent az utolsó morzsáig megettek!

Ez időben, vagyis a XVI. században, mikor a várbirtok jelentékeny része már a törököt uralta, még mindig elég sok halászhely, tó és tanya tartozott a várurassághoz. Érdekes e vizeket ismernünk már csak azért is, mert több közülök már az *Árpádok korában* halászhely volt.

A vizahalászó-helyek kétfélék voltak: *tanyák*, hol horoggal (vas-macskának is beillett) és hálóval fogták a vizát, és *szegyek* vagy *czégek*,

melyek két sor egyenközüen leverte erős karából készült zárkák voltak a meder egész szélességében. Olyanformán kell képzelnünk, mintha a folyón egymástól jó távolságra zsilipeket vertek volna. Németül az elsőt „Hausenwurf“-nak, a másikat „Hausenarch“-nak hívták. ¹⁾

Vizatanyák a Duna két ágán, a komáromi várbirtok területén ezek voltak: Görbetanya, Alsógörbetanya, Haresás (sive Jázos, még ma is e név alatt ismerik), Belleslég, Sebestanya (Izsa mellett, ma is így hívják), Neszmélyi tanya, Csikkentyő (ma is ez a neve), Szivástanya (Komárom alatt). ²⁾

Vizafogók vagyis szegyek voltak: *Komárom* alatt, ez volt a legnagyobb valamennyi közt; csak a komáromiak halásztak benne. *Izsa* mellett és *Pathnál*, Komárom alatt 2 vizafogó volt; az elsőben fogott halnak $\frac{1}{8}$ -a a királyé, $\frac{1}{8}$ -a a szenttamási préposté volt; a pathi szegyből $\frac{1}{4}$ rész illette a királyt. E két vizafogó a Szivástanyával együtt örökös perpatvar tárgya volt. Valamikor *Ujfalunál* is volt egy régi és híres vizafogó, de a naszádosok elijesztették onnan a vizákat, a Duna meg zátonyt emelt a helyén. Ugyanigy járt a szomszéd *végi* is. A Vág-dunán a *gutaiak* és a *naszvadiak* uralkodtak; nekik maguknak volt vizafogójuk; melyből azonban a zsákmány egyharmada az esztergomi érseket illette. Mivel azonban Esztergom elfoglalása után az érsek a távoli Pozsonyban és Nagyszombatban lakott, a furfangos várgrófok hamar kiforgatták őt jogaiból. A „császári udvarnak“ vizára volt szüksége, tehát ott állított vizafogót, a hol legtöbb volt a viza. 1569-ben már állott a császári vizafogó Guta és Naszvad között, valamint Naszvad közelében is. A jó gutaiak és naszvadiak nem sokat törődtek a dologgal; az érseknek is harmadrész járt a zsákmányból, a „császár“ sem kívánt többet. Hagyták hát pörlekedni az érsek udvarbíráját és a várgrófot.

A legkiválóbb császári vizafogó *Aszódon*, azaz *Királyföldén* volt. Ezt az *ekecsiek* verték a várbirtok fáiból. E czimen fel voltak mentve minden más teher alól; sőt míg a többi halászok a királyföldi vizafogókban fogott halak egyhatedét kapták, addig az ekecsieknek egy-

1) Ha a vizafogókat (szegyeket) összezuzta a jégáradat, a szokásos *egyharmad* rész helyett csak az 5., 6. vagy 7-edik vizát kellett a halászoknak beszoolgáltatniok.

2) A komáromi halásznótákban ma negyedfélszáz év után is megtaláljuk e tanyák neveit:

„Atkás, Düllő, Bocskoros,
Másfél funt hal bizonyos,
Izsai tanya gyakoré,
Lópéra tanya, vesd belé,
Jázos, Ludas, Belesleg,
Jaj de régen kereslek“ stb.

harmada járt. E kiváltságuk ama régi privilegiumaikon alapult, melyeket úgy II. Lajos, mint I. Ferdinánd ujra megerősített.

Neszmély (régí jó magyar nevén Hosszufalu) és *Almás* lakói is halásztak a maguk területén. A kötélhalak egynegyede mindakét helyen a várirtokot illette. Ugy az almási, mint a neszmélyi halászokat a várirtok látta el a vizafogáshoz szükséges dolgokkal. A szegények igen sokat szenvedtek a töröktől, tehát megérdemelték a támogatást, melyet ugyanis meg kellett fizetniök. Eleinte csak koczás halászok számába mentek, de később ellesvén a komáromi öreg halászok fogásait, elég szerencsével harcoltak.

A felsorolt vizafogók halászáinak mesterei, tanítói ősidők óta a *komáromi halászok* voltak. E tősgyökeres magyar halásznép körében tanult a vidék fiatalsága; itt sajátította el azt hamisítatlan magyar szellemet, azt a naiv hitet, azt az egyszerű s mégis végtelenül kedves életmódot, mely a komáromi halásznépet ősidőkön át jellemezte, s melyet mai megfogyott töredéke is hiven őriz és kedvel. A ki igazi magyar szívvél, romlatlan lélekkel s kedélylyel akar megismerkedni, az beszéljen a komáromi halászzsal. De előbb szívéhez férközzék, mert csak nyílt, barátságos magyar szó előtt tárul az fel. Nem bánja meg s nem is bánta meg soha, ki e napról-napra fogyatkozó nép között töltött néhány órát, s hallotta ajkaikról azt a szót, érezte bennök megnyilatkozni azt a szellemet, lelket és kedélyt, melyen idő és emberek nem tudtak még változtatni semmit. A komáromi halász első sorban és mindenek fölött magyar, igazi magyar, komolyságában, hallgatagságában s bizonyos büszkeségében. Mert hát büszke is ő, mintha csak érezné, hogy ősei ezeréves tradíciói mind reá vannak bízva. Nem is tér el azoktól semmiben, ragaszkodik talán még Ázsiából eredő halászati eszközeihez, melyeket a világ minden kincsiért sem cserélt föl ujakkal; megtartja a régi halász szokásokat, gyakorolja a vendégszeretetet, s szájról-szájra adja tovább, elődei halásznótáit. S azok az egyszerű tanyák, halászbokrok, piszkés sátrak változtak-e csak egy hajszálnyira is? Nem! a tanyák nevei negyedszázad előtt is úgy hangoztak mint ma, a halászbokrok élete ma is olyan mint akkor, s a piszkés sátora most is olyan, hogy Ázsia vándor népe otthon találná magát benne. De vajjon meddig lesz ez így? Sokáig nem, hisz már most is alig egy-két hirmondó van belőlük. Az idő és a természet nem tudott rajtok változtatni, de a kenyeret kivette kezükből.

Komárom vidékének halásza az ugynevezett kötél-halakon kívül még az „örök halakra“ aztán a „karika halakra“ is kivetette a tanyáját. Az uralkodóknak, főuraknak és püspököknek csak viza, tok kecsége no meg a *halak királya* a sörög kellett, de a nép, meg aztán a halász a harcsát, csukát, kárászt, csikot, pontyot, kecségét, süllőt stb. is meg-

becsülte. Aztán az ilyen paraszt-halak után nem is kívánták a császár negyedét vagy harmadát! A folyó vizeken kívül, élő erek átszelte tavak is voltak bőven, ezeket a várgróftól rendesen bérbe vették, s elég jó jövedelmet szereztek maguknak belőlök. Mit és mennyit halásztak ezekben, nem tudjuk. A várgrófok a paraszt-halak számát nem tartották érdemesnek feljegyezni, csak a bérösszeget s a vizek neveit írták fel.

A várbirtokhoz tartozó halastavak és halászható vizek között találjuk a Dudvágot, mely a határig Komárom község tulajdona volt. A Duna két ágán szabad volt a halászat, de csak a paraszt-halakra. *Szegfő* és *Szegér* (mindkettő állóvíz) a várbirtoké volt. E két állóvíz között folyt *Sídvág*,¹⁾ mely nem csak friss vízzel, de halakkal is bőven ellátta Szegfőt és Szegért.

E vizek halászati jogát bérbe szokták adni, de mivel a török a szomszédságban tartózkodott, nagyon veszélyes volt a halászat. Martos mellett, a Vágdunán túl van a *királyi halastó* (Lacuna, regia piscina dicta), melyet *Martos* falu lakói tartoztak kihalászni harmadrész fejében. Rendesen azonban a komáromi halászok bérelték ki évi 10 forintért. Ugyancsak Martos mellett terült el a Töllöstó, a melyet 8 forintért béreltek ki. Komáromhoz közel, Ujfalu mellett feküdt a Nagytó, Komárommal szemben Halas mellett a Halastó és a Toldvár (Toldvár elpusztult község mellett) nevű mocsár. A koppán-monostori halászat a Dunán és Zontho (Czonczó) vizén, habár joggátalanul, de egy ideig mégis a várbirtokhoz tartozott. Megyeren a Csiliz vize a komáromi váré, Myler a megyeri községé volt. Ugyanitt a megyeri ispánnak is volt 3 halászó helye: Lapschár, Feyertó és Than. Vejszék voltak a Bakyschana és Ealufeölde nevű vizekben. A bogyaiak halászóhelyül Semygest használták, az alsóbökiek Szentpálitót, a nagytanyiak Karas vizét, az izsapiak Tötöményt, a felaranyosiak az aranyosi vizeket. Ezekből a várbirtoknak nem járt köteles rész. Ekecs község vize: Folló, továbbá a Megyeres mellett fekvő Bula, Király-Dudvág és Király-Dorostya nevű halasvizek a váruradalom tulajdonát képezték. Megyeres mellett az említetteken kívül még két tó volt: Külytő, melyből a hal kétharmadrésze a várbirtokot illette, és Labantó, mely a községhez tartozott. A harcsai erdő mellett Haresán vizein szintén halásztak, míg a török el nem pusztította az egész tájat. A török közelsége miatt nem lehetett halászni az Ujsethy nevű vízben sem.

A Dunán túl Révkomárom nevű falunak két halasvizét, Hatmás-t és Révkomáromot, melyek az urbariumok szerint különösen áradat után fizettek jól, a török közelsége miatt nem lehetett használni. Ugyanezen

¹⁾ Az urbariumokban Schydwag a várgrófok jelentéseiben Sílva.

ok tartotta távol a halászokat a halban fölötte gazdag nagy Füzető vizeitől.

A várgrófok és az urbariumok megegyező jelentései szerint, a dunántúli vizek, valamint a Nyitra és Zsitva délkeleti részei a portyázó török csapatok miatt szintén igen veszedelmesek voltak, s ritkán akadtak halászok, kik e helyeket felkeresték. A török hatalom terjedése tehát megfogyasztotta a halászható vizek számát, a Komárom előtt tartózkodó naszádosok hajóinak lármája el-elűzte a nemesebb halakat, de mint a hivatalos jelentésekből látni fogjuk, a halászoknak még mindig akadt elég dolguk, s hálójukat ritkán huzzák ki üresen.

(Folytatása következik.)
